

Psichotropiniai augalai lietuvių tradicijoje

Dalia SENVAITYTĖ

Straipsnio objektas – psichiką veikiantys augalai lietuvių tradicijoje. Daugiausia dėmesio skiriama augalams, dažnai vadintiems durnažolėmis. Tikslas – pristatyti vadinamąsias durnažoles: nurodyti, kokias savybes jos turi, trumpai apžvelgti, kaip šie augalai buvo traktuojami, naudojami. Tipologinis aprašomasis metodas. Išvados: durnažolėmis vadintos keturios skirtingos augalų rūšys, visos – turinčios realių psichiką veikiančių savybių; įvairiuose kraštuose (taip pat ir Lietuvoje) jų naudojimas neretai sietas su magine praktika, kurios ištakos glūdi, tikėtina, šamanistinėje tradicijoje.

Visose kultūrose buvo (ir yra) žinomi tam tikri augalai, turintys specifinių savybių. Dauguma jų vartoti tradicinėje medicinoje. Žinoti ir psichotropiniai augalai – nuodingi, vienaip ar kitaip veikiantys žmogaus psichiką, sukeltys įvairius regėjimus. Jie naudoti įvairių kultūrų maginėse apeigose. Tokie augalai „žadino“ dvasinius patyrimus, buvo svarbūs įvairių religinių ritualų metu. Šių augalų naudojimas ritualuose buvo griežtai reglamentuotas (1). L. Barre spėjo, kad psichiką veikiantys augalai naudoti dar mezolito ar netgi paleolito laikų kultūrose (2).

Be abejo, ne visi žmonės gerai mokėjo skirti augalus, tam tikras jų savybes, todėl asmenys, kurie tai sugebėjo, neretai laikyti ypatingais, apie jų veiklą sklido įvairūs pasakojimai, – kad tų žmonių rankose augalai įgaudavo maginių galių, kad patys augalai buvo panaudojami maginiams tikslams. Įvairiose šalyse nemažai studijų skirta nagrinėti „raganų“ naudotoms specialioms maginėms priemonėms, tarp jų ir tam tikriems augalams, kurie turi specifinių, visų pirma narkotinių savybių. Su maginiais augalais, jų paruošimu susijusios paslaptys buvo griežtai saugomos. Tik XIX a. mokslininkai nustatė kai kurių šių augalų veikliąsias medžiagas, moksliskai pagrindė medicininį jų panaudojimą.

Burtininkų, raganų maginiai veiksmai, panaudojant tam tikrus augalus, ištakomis greičiausiai siejasi su senąja šamanistine praktika, kurios metu šamanai, apimti ypatingos transo būsenos, bendravo su anapusiniu pasauliu. Šiai būsenai pasiekti buvo naudojamos įvairios priemonės, tarp jų ir narkotinė intoksikacija. Jai sukelti naudoti ir įvairūs šventi augalai, turintys psichotropinį poveikį, sukeltys vizijas, haliucinacijas (3).

Matyt, tam tikri augalai analogiškai naudoti ir senoviuose lietuvių ir kitų baltų kultūrose. Šamanų žinias apie specifinį tam tikrų medžiagų poveikį žmogaus psichikai pėrėmė įvairūs vadinamieji burtininkai, žolininkai, raganos, raganiai. Jie geriau nei kiti žmonės mokėjo iš augalų pasi-

gaminti tokias priemones, kurios veiktų tiksliai kaip yra reikalinga. Kaip ir visur Europoje, lietuvių tradicinėje maginėje praktikoje, matyt, labiausiai buvo paplitę įvairūs augalų nuovirai ir tepalai, kuriais buvo ištrinamos kūno dalys (kaklas, pažastys, genitalijos), lengviausiai absorbuojančios paruoštą mišinį. Matyt, naudoti ir smilkalai.

Šaltiniuose paliudyta, kad Lietuvoje buvo žmonių, kurie gerai išmanė tam tikrų augalų specifines savybes, mokėjomis pasinaudoti.

Pavyzdžiui, M. Pretorijus XVII a. pabaigoje „Prūsijos įdomybėse“ aprašė žolininkus – pranašautojus iš žolių (4; 274–275). Jie esą vartoja tam tikras žoles, su kuriomis išdarinėja keistus dalykus. Kartą vienas vyras iš Ragainės parodė M. Pretorijui žolę juodu stiebeliu, apskritais garbanotais dantytomis lapeliais ir pasakė, jog gali ja per trumpą laiką ką tik virusį vandenį ne tik atvėsinti, bet ir smarkiai atšaldyti bei paversti ledu. Esą tą dalyką ir pademonstravo (5). Taip pat viena moterėlė M. Pretorijui kartą davė žolelę, kurios viršūnė atrodė apvali ir susiformavusi panašiai kaip saulė. Šią žolelę moteris įkišo į didelę puodynę su saldžiu pienu, o po dviejų dienų iš jo pasidarė daug grietinėlės (keturiskart daugiau nei įprastai), tiek, kiek siekė įkišta į pieną žolelė (6; 274–275).

Kartą vienas žemaitis „Prūsijos įdomybių“ autoriui sakė, kad yra žolių, kurios gali žmogų apnuodyti; kurios jas palietusį žmogų gali padaryti bepročiu; žolių, sulaikančių vietoje gyvatę, galinčių kankinti žmogų, kad prisipažintų padaręs nusikaltimą; galinčių taip žmogų prajuokinti, kad šis mirtinai užsiuoktų, jeigu tų žolių neatimtų; žolių, kurių pavartojus galima esą pamatyti patį velnią; žolių, kuriomis per sausrą galima sukelti lietuvių žolių, galinčių padaryti nematomą tą, kas jas nešiojasi; žolių, kurios, padėtos po pagalve, sukelti vizijas sapnuose; žolių, kuriomis esą galima gintis nuo ugnies; žolių, gebančių užlaikyti jūros bangas; žolių, kuriomis esą galima užburti žmogų meilėje (6).

Dar akivaizdesnis M. Pretorijaus liudijimas apie tai, kad jo laikų burtininkės ir „raganos“ vartojo psichiką veikiančius augalus, norėdamos susikurti skrydžio iliuziją: „*Tai pat yra tikra, apie šių laikų burtininkes ir raganas, kurios vykdamos į kokią nors iš savo tariamų sueigų (kūnu ten nevyksta), lieka namie lovoje arba ant šiaudų tartum apžavėtos. Tuo tarpu jų dvasios velnio ten nugabenamos; būdamas visų galų meistras, jis suteikia joms kūnišką pavidalą ir tuos dalykus taip stipriai vaizduotėn įkala, jog jos gali prisiekti, kad ir kūnu yra ten buvusios, ir tai, ką ten matė, gali atpasakoti*“ (6; 24). Kad tai nėra savitikslių apeiga, liudytų šio aprašo kontekstas: Prūsijos

istorikas pateikia šį pasakojimą greta dar jo laikais pasitaisiusių burtininkų apibūdinimo. Tie „burtininkai“ ar „burtininkės“, norėdami sužinoti dievų valią ir gauti iš jų pranašiskus ženklus, griebdavosi tam tikrų specialių veiksmų.

J. Tumas-Vaižgantas „Kalbamuosiuose žmonėse“ teigė, kad nuodus, daugiausia žoles, savo tikslams naudoja antro laipsnio žavėtojai (7; 89–30). Tokių esą dar XX a. pradžioje buvo apsciai pasilikusių iš senovės, nors naujų nebebuvo girdima atsirandant. Jie dažniausiai buvo vadinami *nuodininkais* ir *žolėtojais*. Jie kenkia sąmoningai, patys, pasak Vaižganto, nemokėtų išduoti savo paslapties. Įgiję aukščiausio, trečio laipsnio galybę, žavėtojai dar tebegyvendami esą tampa pusdvasiais, velnuvais, raganiais, raganomis, kurie artimai bendrauja su pikčiais, su jais džiaugias ir linksminas, su jais paleistuvauja ir jau turi beveik tokių pat privalumų kaip dvasios, ne žmonės. Sueis kada vienon krūvon keletas raganų ir sako: „*Jokime svetimon karalystėn žirniautu*“. Ir, apžergusios rąstus, tą akimirka nulekia kur tik įsigeisdamos. Pasiversdamos juodvarniais ar kovarniais, juodais debesimis lakioja su biesais, nusileisdami į miegamąsias vietas, į kupliąs epušes ar liepas kaip Kalvių (Kamajų parapijoje).

Raganų „skraidymas“ gerai paliudytas ir tautosakoje. Sakmėse teigiama, kad Joninių naktį raganos renka rugių žiedus, verda iš jų košę – ja pasitapa pažastis, apsižergia šluotą (pagaikštį / piestą) ir skrenda į Šatrijos kalną (Kijeavą / į raganų susirinkimą) (8; 211). Per Kūčias / Užgavėnes / vakarėlio metu bernas išgirsta merginas tariantis joti ant avilių žirniauti (8; 217). Šeimininkės pavyzdžiu sekdamas bernas pasitapa akis – nuskrenda paskui raganas (8; 221).

Kai kurių augalų specifiską poveikį psichikai neretai žinojo ne tik „raganos“, bet ir daugelis žmonių, nes tai buvo plačiai paplitę augalai, augantys dažnoje sodyboje. Šiuo straipsniu norima pristatyti populiarius, lietuvių tradicijoje žinotus psichiką veikiančius augalus. Tam tikri augalai buvo vadinami durnažolėmis (tai liudija, kad žinotas jų psichotropinis poveikis). Lietuvių kalbos žodyne nurodomos 4 tokių augalų rūšys (9; 904): juodoji drignė, paprastoji durnaropė, nelaboji svirdrė ir šunvyšnė beladona.

Durnažolės

Juodoji drignė – bulvinių šeimos lipnus plaukuotas nuodingas nemalonaus kvapo žolinis augalas, turintis alkaloido hiosciamino (10).

Ji – klasikinės Vakarų Europos „raganų“ augalas, vienas iš geriausiai žinomų „skraidymo“ pagalbininkų. Drignės naudotos Europos kraštuose magijai ir kitiems tikslams, pavyzdžiui, germanų kraštuose lietaus iššaukimo ritualuose. Graikų orakulai įkvėpdavo drignės dūmų pranašaudami ateitį. Drignė Europoje kadaise buvo ir vienas iš komponentų, dedamų į alų (11).

Juodoji drignė neretai naudota įvairių kraštų liaudies medicinoje. Perdozavus drignių, galima apsinuodyti. Drigne apsinuodijusį žmogų apima haliucinacijos, jis kliedi, išsiplečia akių vyzdžiai, pasireiškia pasyvos psichozės požymiai (10).

Drignės paveiktieji kalbasi su savimi ar su nematomais žmonėmis, dažnai atlieka automatinius gestus (pavyzdžiui, pašo savo drabužius). Dažnai pasireiškia paranojinės tendencijos, pavydas, įtarinėjimai. Kai kada vaidenasi sienomis ropinėjantys vabzdžiai, kažkas, esantis už durų, norintis pakenkti... Nuo drignių neretai apima erotinė manija, žmonės nesivarždami ima kalbėti nešvankybes, nori nusirenginėti, visiems demonstruoti savo genitalijas, ima perdėtai domėtis šlapinimusi ir tuštinimusi. Galicijoje šis augalas buvo vadinamas „užmaršties žole“ (*herba dos ouvidos*), nes kartais, ją pavartojus, buvo nebeatsimenama, kas nutiko (2). Drignės, jų sėklų dūmai neretai sukelia ir skrydžio pojūtį (12; 52).

Kaip ypatingų savybių turintis augalas juodoji drignė žinota ir lietuvių tradicijoje. Populiarius priežodis „*Laksto (kvailioja) kaip drignių prisiedęs*“ (13; 180) nusako gerai žinotą psichotropinį drignių poveikį. Priežodžio „*Kvailioja lyg drignių prisiedęs*“ Lietuvoje yra užrašytas 81 variantas (14; 595). Kartais šiame priežodyje „drignės“ pakeičiamos „durnaropėmis“. Priežodžio „*Ar drignių apsiėdei?*“ yra žinomi 6 variantai; patarlės „*Kai pasigeria – tartum drignių priėdęs, o kai pagiriomis – nei šalto vandens nesumaišo*“ – 6 variantai.

Drignių poveikis matyti ir iš kitų lietuvių kalbos žodžių ar metaforų, susijusių su drignėmis (15; 161): *drigniuoti* – lakstyti, išdykauti, kvailioti; *drignes sėti* – išdykauti; *kaip drignių apsiėdęs* (apsivalgęs, užrijęs) – pakvaišęs (pvz., „*Ko lakstai kaip drignių apsiėdęs?*“, „*Ką čia paistai kaip drignių užrijęs?*“). *Drignius* lietuvių kalboje reiškia nenuoramą, išdykėlį, arba velnią, nelabajį (žem.). „*Drignė*“ vartojamas ir kaip keiksmažodis (13; 130).

„Drigne“ vadinamas ir tam tikras optinis reiškinys – šviesus ratas apie saulę ar mėnulį, šiems šviečiant pro plonus debesis (13; 130). Tai iš dalies siejasi ir su haliucinacijas keliančiu drignių poveikiu. Kartais drigne buvo pavadinama ir vaivorykštė (16). Pati drignė dar buvo vadinama *miegažole* arba tiesiog *drigniažole* (17; 90).

Juodoji drignė dažnai naudota lietuvių liaudies medicinoje. Jos lapų ekstraktu buvo slopinami spazmai, gydomos kai kurios virškinamojo trakto ir kvėpavimo takų ligos. Drignėmis buvo varomos kirmėlės iš organizmo. Drignės nuoviru prausdavo ar jo duodavo išgerti nuo priemečio bei mėšlungio (18; 185).

Lietuvių „raganos“ juodąją drignę, matyt, naudojo ir „skraidymo tepalams“ gaminti – jais pasitapus, galėjo būti patiriama skrydžio vizija (19). Galimas dalykas, kad senovėje ši skrydžio iliuzija buvo kuriama tam tikrų konkrečių ritualų metu. Sakmėse, kaip minėta, nurodoma, kad pasitapsius tam tikru tepalu raganos skrenda į susirinkimus ant kalnų (20; 44). Kažkada egzistavusią moterų susibūrimų ant kalnelių tradiciją galbūt liudytų ir tam tikrų vietovardžių pavadinimai. Lietuvoje žinoma maždaug 160 kalnų, vadinamų Mergų, Panų, Bobų, Nuotakų kalnais. Tarp šių kalnų greičiausiai yra alkalalnių (21; 45). Kartais padavimuose pasakoja, kad merginos ir moterys į šias vietas rinkdavosi pasilinksminimų ar kitomis progomis (21; 46).

Šunvyšnė

Šunvyšnė – bulvinių šeimos daugiametis žolinis augalas (10; 15) (kaip ir drignė). Kai kada ji dar vadinama velnio vyšnia ar kirne (9; 848). Šie augalai nuo seno auga Europoje ir dalyje Azijos. Jų krūmeliai iki pusantro metro aukščio, uogos būna tamsiai raudonos, primena tikras vyšnias. Į vyšnias šunvyšnės esą panašios ir skoniu (22).

Šunvyšnė – vertingas tradicinis vaistinis augalas, turintis daug alkaloidų, labai nuodingo atropino, skopolamino bei hiosciamino. Nuodingiausi yra augalo lapai ir uogos. Šunvyšne apsinuodijusiam žmogui kyta haliucinacijos (dažniausiai – skrydžio vizijos), išsiplėčia akių vyzdžiai, padažnėja pulsas, užcina kliedėjimo, juoko priepuoliai, nesugebama nusišlapinti ir kt. Augalas ar jo sultys žmogaus organizmą gali veikti netgi per odą. Poveikis labai greitas, pasireiškia nepaėjęs nė pusė valandos. Net mažiausia tirpalo koncentracija iškart išplėčia akių vyzdžius (22).

Įvairių kraštų liaudies medicinoje *atropa belladonna* buvo vartojama kaip narkozės priemonė atliekant chirurgines operacijas, taip pat astmai ir kitoms ligoms gydyti (23; 25–26). Yra liudijimų, kad senovės romėnai bei škotai, šiuo augalu apnuodiję maisto atsargas, apsvaigindavo priešus (34; 153–157). Senovės graikai šunvyšnėmis stiprindavo vyno poveikį. Manoma, kad šio augalo ruošiniai buvo vartojami ir bakchanalijose (22).

Šunvyšnės buvo vienas iš populiariausių haliucinogenų, kuriuos Vakarų Europos šamanai vartojo iki pat vėlyvųjų viduramžių, kol Katalikų Bažnyčia šių augalų vartojimą prilygino raganašimui ir uždraudė. „Raganos“ iš fermentuotų šunvyšnės uogų bei kitų augalo dalių gaminosi „skraidymo tepalą“. Jį įsitrynus į odą (kaktos, rankų linčių ir genitalijų srityse), buvo patiriama skrydžio iliuzija (22). Analogišką „skraidymo tepalą“ greičiausiai gaminosi ir lietuvių „raganos“.

Atropa belladonna semantika lietuvių tradicijoje iškyta ir Kirniui skirtų apeigų kontekste, tai leidžia jas susieti su aitvarais (25; 8). Augalo sukeliama „velnio apsidėimas“ galbūt palygintinas su aitvaro „apsidėimu“ – kaltūnu, kuris gali įsimesti ne tik į plaukus, bet ir į žmogaus vidų bei sukelti įvairius organizmo negalavimus.

Šunvyšnei labai artima **mandragora** (*Atropa mandragora*), lietuvių kalboje dar vadinama *kaukeliu*. Šis augalo pavadinimas glaudžiai siejasi taip pat su minėta Kirnio ir aitvaro semantika.

Durnaropė

Durnaropė, gerai žinomas nuodingas augalas, turintis alkaloido daturino bei atropino, priklaus

so tai pačiai bulvinių augalų šeimai kaip ir drignė bei šunvyšnė (10; 199). Pasaulyje žinoma apie 20 durnaropių rūšių. Lietuvoje auga paprastoji durnaropė.

Liaudies medicinoje naudoti durnaropės lapai. Jais buvo gydomas hemorojus, ilgai negyjančios žaizdos, egzema, rožė (10; 199). Didesnės durnaropių dozės veikia kaip narkotikas. Jų sukeliamas psichinis poveikis labai panašus į šunvyšnių (26). Apsinuodijus durnarope 82 procentais atsiranda haliucinacijos: dažniausiai paprastai natūralių spalvų, kartais ropojančių vabzdžių vaizdiniai. Simptomai pasireiškia praėjus pusvalandžiui ar valandai parūkius durnaropių lapų ar išgėrus jų arbatos, 1–4 valandoms – apsinuodijus augalu ar jo sėklomis: džiūsta burna, išsiplėčia vyzdžiai. Simptomai trunka dažniausiai 24–48 valandas. Apsinuodijus durnaropėmis, kai kada netenkama balso, skauda galvą. Didelės dozės neretai skatina ir seksualinį aktyvumą.

Gerai žinotą psichotropinį durnaropių poveikį liudija ir priežodžiai. Minėtame „*laksto kaip drignių prisidėš*“, žodis „drignės“ dažnai pakeičiamos „durnaropės“. Žinotas ir migdomasis durnaropių poveikis.

Nelaboji svidrė

Durnažolė nurodoma esanti ir nelaboji svidrė. Ji – nuodingas varpinių šeimos augalas, 30–80 cm. aukščio laukų piktžolė. Kitos svidrių rūšys nėra nuodingos. Lietuvoje labai paplitusi dirvinė svidrė (*Lolium remotum*), dažna linuose. Viena svidrių rūšis – gausiažiedė svidrė (*Lolium multiflorum*) yra ne tik nepavojinga, bet netgi vertinga pašarinė žolė (10; 510).

Svidrė durnažolė pavadinama ir dėl to, kad ji – piktžolė. Visos piktžolės kartais vadinamos velniažolėmis ar pasiutžolėmis (17; 298). Tačiau įvairių kraštų rašytiniuose šaltiniuose galima rasti ir informacijos apie specifinį „maginį“ *lolium temulentum* panaudojimą.

Nelaboji svidrė – mažiau žinomas „raganų“ augalas, tačiau blogą reputaciją turi nuo senų laikų. Apsinuodijimas nelabąja svidre gali sukelti rankų drebinimą, vyzdžių išsiplėtimą, regos sutrikimus, užimą ausyse, veido paraudonavimą, galvos skausmą, deginimą burnoje, pykinimą, mieguistumą, kvėpavimo sutrikimą, nereguliarų pulsą, atminties praradimą, paralyžių (27).

Galimas dalykas, kad būtent nelabosios svidrės panaudojimą lietuvių tradicijoje liudija lietuvių saktmės, kuriose pasakojama, kad raganos Joninių naktį renka rugių žiedus, verda iš jų košę – ja pasitapa pažastis, apsižergia šluotą ir tada

Juodoji drignė

Šunvyšnė

Mandragora

Durnaropė

Nelaboji svidrė

Skalsė

Kūkalis

Kanapė

Aguona

Mauda

Ugniažolė

Raudonoji musmirė

skrenda (8; 211). Su nelabosiomis svidrėmis šiuos tepalus galbūt leistų sieti tai, jog jie apibūdinami kaip rugių žiedų košė. Tačiau „skraidymo tepalas“ iš rugių nepagaminamas, o iš rugiuose augančių svidrių grūdų pagaminta „košė“ tam tikrą psichiką veikiančių savybių, be abejo, turi.

Antra vertus, ši „rugių žiedų“ košė galėjo būti gaminama ir ne iš nelabųjų svidrių, o iš **skalsių** (*Claviceps purpurea*) – parazitinio rugių varpų grybo, kuris turi nuodingų alkaloidinių medžiagų, stipriai veikiančių nervų sistemą (28). Skalsės lietuviai dar vadina skalsagrūžiais, baltagrūdėmis, smalkomis, varnagrūdžiais, ragutėmis (17; 369).

Šie parazitiniai varpų grybai nuo seno žinomi kaip psichotropiniai augalai. Priklausomai nuo suvartoto kiekio, skalsės sukeldavo organizmo karštį, traukulius, haliucinacijas, gangreną, retkarčiais – mirtį (29). Neretai skalsės naudotos ir liaudies medicinoje, visų pirma migreniniams galvos skausmams gydyti.

Neatmestina galimybė, kad specifiniam tepalui gaminti galėjo būti naudojami ir keli komponentai (tarp jų – *Lolium temulentum* bei skalsės). 1718–1719 m. Vilniaus jėzuitų akademinės kolegijos pastoracinės veiklos dienoraštyje nurodoma, kad „kerėtojos“ vasarą renka ir tarp javų gausiai augančio **kūkalis** (*aut. past.* – raugės (*agrostemma*) – gvazdikinių šeimos javų piktžolės) sėklas, jomis, tardamos įvairius burtažodžius ar darydamos burtaženklus, gydo žaizdas ir nuo įvairių ligų, gelbsti nuo gyvačių įgėlimo, spėja ateitį ir kt. (30; 209).

Kiti psichiką veikiančios augalai

Be aptartų durnazolių, lietuvių tradicijoje buvo žinomi ir kiti augalai, vienaip ar kitaip susiję su „magine“ praktika, turintys psichiką veikiančių savybių.

Lietuvoje kalendorinių švenčių metu vartotos kanapės ir aguonos – augalai, kurie taip pat turi gerai žinomą psichotropinį poveikį.

Kanapė (*Cannabis*) – populiarus kultūrinis augalas, iš kurio stiebų gaunamas pluoštas, o iš sėklų spaudžiamas aliejus, gaminami maisto patiekalai (pvz., kanapienė – grūstų kanapių grūdų košė, kanapienis – grūstų kanapių grūdų pienas).

Lietuvoje paplitusi sėjamoji kanapė (*Cannabis sativa*), vietomis auga ir šiukšlynų kanapė (*Cannabis ruderalis*). Kanapė sukelia skirtingas sąmonės būsenas (nelygu suvartotas kiekis). Jos poveikis pasireiškia klausos ir regos haliucinacijomis, smarkiai padidėjusiu emociniu jautrumu. Tiesa, lietuviškų kanapių haliucinogeninis poveikis minimalus, daug didesnę turi marihuana, indiškiosios kanapės (*Cannabis indica*), iš kurių išgaunamas hašišas.

Aguona (*Papaver somniferum*) – labai populiarus žolinis daržo ir laukų augalas, kurio sėklos naudotos

įvairiems patiekalams gaminti (pvz., pyragams su aguonomis kepti ar vadinamajam trintų aguonų pienui gaminti).

Europos šalyse aguonos naudotos kaip afrodisiakas meilės gėralui bei įvairiems nuovirams gaminti (31; 52). Dėl daugelio jose esančių alkaloidų (ypač morfino, opijaus) vartojant didelėmis dozėmis aguonos veikia kaip haliucinogenas. Smarkiau apsvaigina opijus, esantis iš vaisiaus lašančiame latekse. Tačiau Lietuvoje augančių aguonų psichotropinis poveikis labai menkas, palyginti su opijinių aguonų veislių, auginamų šiltesnio ir sausesnio klimato kraštuose, poveikiu.

Be šių gerai žinomų augalų, specifiskai naudoti ir įvairūs kiti. Pavyzdžiui, mauda, ugniažolė, tam tikrų rūšių kerpės, musmirės...

M. Pretorijus nurodė, kad burtininkai, be kita ko, turi tokią žolę *maudą*; jeigu jiems kas nusideda, tai jie tik žiūri, kaip jam tos žolės imaišyti į gėrimą; kam tos žolės užduoda, tas turi mirti, jokie vaistai nebeišgelbės (6; 328).

Mauda (*Conium*) – tai skėtinių šeimos nuodingas žolinis augalas, turintis alkaloidų konijino, konidrinio. Mauda paplitusi Europoje, Azijoje, Afrikoje. Lietuvoje auga dėmėtoji mauda (*Conium maculatum*). Jos stiebas iki dviejų metrų aukščio, šakotas, tuščiaviduris, apačioje raudonai dėmėtas. Lapai triškart plunksniški. Žiedai smulkūs, balti, susitelkę sudėtiniais skėčiais. Augalas nemalonus kvapo (10; 326). Išgėrus maudos viralo svaigsta galva, vėliau paralyžiuojamos kojos, galiausiai – kvėpavimo takai. Senovės Graikijoje mauda nuodydavo nusikaltėlius. 399 m. pr. Kr., panaudojus maudą, buvo nuudydytas Sokratas (32). Yra duomenų, kad mauda naudota ir vyrų impotencijai sukelti (11).

Lietuvių liaudies medicinoje gerai žinoma ir didžioji ugniažolė (*Chelidonium majus*) – nuodinga žolė, turinti alkaloidų (pagrindinis iš jų – chelidoninas), galinčių sukelti kvėpavimo centro paralyžių bei vėmimą. Ji naudota ir gydant karpas, miežius, egzemas, nuospaudas... Ugniažolė dar vadinta akių žole, gajute, karpazole, kaukapiene (33; 75).

Įvairių kraštų šamanai, burtininkai pasitelkdavo ir **raudonąją musmirę** (*Amanita muscaria*). Kai kada ji sieta ir su senovės indų ritualinio gėrimo Somos gamyba (34; 66–67). Šį augalą, neretai sumaišytą su šlapimu, kulto reikmėms esą naudodavo Sibiro šamanai.

Žinoma lietuvių sakmių, kuriose minima, kad per Jonines raganos renka nuo akmenų **kerpes** (8; 233). Greičiausiai rinktos tam tikros kerpės, kurios galėjo turėti tam tikrą specifinį poveikį. Galimas dalykas,

kad rinktos islandinės kerpenos (*Certaria islandica*), lietuviškai vadintos badėmis, braidomis, džiūsnomis, gegužėmis, motėmis, pometės kerpėmis, raganėmis, ragėmis, raguotėmis ir kt. (34; 43–44). Kaip nuodingi, psichiką veikiantys augalai, Lietuvoje žinoti **žalčialunkiai, vilkauogės** ir kt.

Išvados

1. Lietuvoje buvo žinoma nemažai augalų, turinčių psichotropinį poveikį. Jų panaudojimas sietas su burtininkų, žolininkų, raganų veikla, kurios ištakos sietinos su senaisiais šamanistiniais kultais.
2. 4 žolinių augalų rūšys lietuviškai vadintos durnażolėmis. Tai juodoji drignė, šunvyšnė, durnaropė ir nelaboji svidrė. Šie augalai nuodingi, veikia žmogaus psichiką. Jie naudojami tiek liaudies medicinoje, tiek norint sukelti specifines sąmonės būsenas. Aptartųjų durnażolių panaudojimas maginėje praktikoje buvo paplitęs daugelyje šalių.
3. Be vadinamųjų durnażolių, lietuvių tradicijoje buvo naudojami ir kiti psichotropiniai augalai – mauda, kanapės, aguonos, raudonosios musmirės ir kiti.

NUORODOS:

1. Winkelman M. Psychointegration: the physiological effects of entheogens // *Entheos*. -2003, 2(1).
2. www.lila.info/document-view.phtml?document_id=31
3. Populiariausi pasaulyje augaliniai haliucinogenai, sukeliantys euforiją buvo (ir yra) alkaloidas meskalinas (gaunamas iš kai kurių kaktusų rūšių), psilocibinas (gaunamas iš Meksikoje augančių grybų *Psilocybe mexicana*) ir hašišas (marihuana, gaunamas iš indišųjų kanapių).
4. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. - T. III. - Vilnius, 2003.
5. Čia galima prisiminti dar IX a. Vulfstano liudijimą, kad aiščiai sugeba net per vasaros karščius išlaikyti pašarvotą mirusįjį iki pusės metų.
6. Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai. - T. III. - Vilnius: Mokslų ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003. Panašių tam tikrų žolių naudojimo atvejų galima rasti paliudytų lietuvių tautosakoje, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje užrašytuose tikėjimuose.
7. Lietuvių mitologija. - T. II. - Vilnius: Mintis, 1997.
8. Kerbelytė B. Lietuvių pasakojamosios tautosakos katalogas. - Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas. - T. III. - 2002.
9. Lietuvių kalbos žodynas. - T. II. - Vilnius: Valstybinė politinė ir mokslinė literatūros leidykla, 1969.
10. Lietuviškoji tarybinė enciklopedija. - T. III. - Vilnius: Mokslas, 1978.
11. www.alchemy-works.com/herb_henbane.html
12. Ispanijos raganų tepalai, nuovirai ir smilkalai // *Liaudies kultūra*. - 2001, nr. 3.
13. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. - Vilnius: Mintis, 1972.
14. Lietuvių patarlės ir priežodžiai. - T. I. - Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto leidykla, 2000.
15. Paulauskas J. Lietuvių kalbos frazeologijos žodynas. - Kaunas: Šviesa, 1977.
16. LTR 4759/433, LTR 1484/112 ir kt.
17. Lyberis A. Sinonimų žodynas. - Vilnius: Mokslas, 1980.
18. Lietuvių enciklopedija. - Boston: Lietuvių enciklopedijos leidykla, 1955.
19. Apie tam tikrus tepalus, kuriais prieš skridamos pasitapa raganos, neretai kalbama lietuvių sakmėse.
20. Kartais nurodoma, kad skrendama į susirinkimus ant Šatrijos kalno. Šatrijos kalnų Lietuvoje žinoma 22 vietovėse Vakarų ir Vidurio Lietuvoje. Žr. Vaitkevičius V. *Alkai: Baltų šventviečių studija*. - Vilnius: Diemedžio leidykla, 2003.
21. Vaitkevičius V. *Alkai: Baltų šventviečių studija*. - Vilnius: Diemedžio leidykla, 2003. - V. Vaitkevičius spėja, kad kai kurie šiais pavadinimais vadinti kalnai yra susiję su tam tikromis merginų (moterų) bendrijų apeigomis (pvz., buvo pažymima merginų fiziologinė branda).
22. <http://www.siu.edu/~ebl/leaflets/atropa.htm>
23. Schauenberg P. *Guide to medical plants*. - London. 1977.
24. Heiser C. B. *Nightshades: the paradoxical plants*. - San Francisco, 1969.
25. Senvaitytė D. Mitologinės Kirnio interpretacijos // *Liaudies kultūra*. - 2002, nr. 6.
26. ibiblio.org/herbmed/eclectic/kings/datura.html
27. www.homeoint.org/seror/patho1900/lolium.htm
28. Būtent mokslškai tiriant skalsių poveikį atrasti LSD. Iš skalsių pagaminti preparatai turi seksualumą skatinantį poveikį.
29. www.botgard.ucla.edu/html/botanytextbooks/economicbotany/Claviceps
30. Lebedys J. *Lietuvių kalba XVII–XVIII a. viešajame gyvenime*. - Vilnius: Mokslas, 1976.
31. Ispanijos raganų tepalai, nuovirai ir smilkalai // *Liaudies kultūra*. - 2001, nr. 3.
32. <http://en.wikipedia.org/wiki/Conium>
33. *Augalai ir kosmetika*. - Vilnius: Mokslas, 1987.
34. Puhvel J. *Lyginamoji mitologija*. - Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 2001.

Psychotropic Plants in the Lithuanian Tradition

Dalia SENVAITYTĖ

Hallucinogenic and psychedelic plants have played an important role in the therapeutic and religious practices of many societies including Lithuania. Their use was associated with sorcerers, herbalists and witches, whose activity is related to ancient shamanistic cults.

The article focuses on four types of popular psychotropic plants called *durnażolės* (fool herbs) in Lithuanian. These plants are: *Hyoscyamus Niger* (Black Henbane), *Datura stramonium* (Thorn-apple or Jimson-weed), *Atropa Belladonna* (Deadly Nightshade) and *Lolium temulentum* (Darnel). These are poisonous plants that have a psychedelic effect. They were used for both medical reasons and in order to generate altered states of mind. The use of aforementioned *durnażolės* is characteristic of magical practices in many countries.

Next to the so called *durnażolės* such psychotropic plants were used in Lithuania as *Conium maculatum* (Hemlock), *Claviceps purpurea* (Ergot, Mad grain, Drunhem rye), *Amanita muscaria* (Fly-agarics) and others.

Vytauto Didžiojo universitetas, Donelaičio g. 52, Kaunas,
el. p. senvaityte@hmfvdu.lt

Gauta 2006 01 12, įteikta spaudai 2006 10 10